

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРІДНЕНІ ПІДХОДИ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДИ

У статті наголошено на тому, що на сучасному етапі розвитку суспільства суттєво змінюються ціннісні орієнтири і зміст виховного процесу. Обґрунтовано доцільність міжкультурного діалогу у вихованні, як невід'ємної умови успішної співпраці між партнерами на всіх рівнях: між особистостями, етнічними групами.

Ключові слова: полікультурне виховання, толерантність, учні.

Grizoglazova A. Multicultural education and related approaches in the education of pupils. The article highlights the fact that the modern society has changed significantly its value orientation and content of the educational process. The feasibility of intercultural dialogue was substantiated in education as an essential condition of successful cooperation between partners at all levels: between individuals and ethnic groups.

Key words: multicultural education, tolerance, students.

Актуальність проблеми полікультурного виховання особистості та формування толерантності пов'язана з тим, що сьогодні спільнота стикається не тільки із загрозою глобальної екологічної кризи, але й із тенденцією до збільшення локальних конфліктів (на етнічному, культурному, релігійному, соціальному ґрунті), що у перспективі може створити можливість реального самознищення людства як такого.

Аналіз досліджень. ХХ – початок ХХІ століття ознаменувався в педагогічному просторі пострадянських країн інтенсивним розвитком досліджень застосування ідей світової філософії толерантності у педагогічному процесі (Наприклад, В. Борисов, В. Лісовий, Б. Гершунський, Є. Зеленов, М. Шимановський) [1; 2; 4; 5; 7]. Низка сучасних наукових досліджень присвячена висвітленню окремих положень полікультурної освіти та виховання молодого покоління. Це, насамперед, праці Ю. Безух, В. Борисова, П. Вербицької, Т. Лесіної, О. Мілютіної, М. Рамун. Проте питання реалізації принципу введення у самобутні культурні світи все ще є недостатньо досліджуваним.

Діалог між культурами – один з найважливіших проектів в розвитку українського демократичного суспільства, проникає в усі сфери соціального, економічного і політичного життя. Це один з наріжних каменів соціального зв'язку в нашому багатокультурному суспільстві.

Мета статті обґрунтувати доцільність міжкультурного діалогу у вихованні, як невід’ємної умови успішної співпраці між партнерами на всіх рівнях: між особистостями, етнічними групами.

Виклад основного матеріалу. Європейські країни вже понад 30 років працюють над популяризацією міжкультурного діалогу. Рада Європи перша використала термін «міжкультурний» у контексті відносин між іммігрантами та корінним населенням, між етнічними групами, що належать до різних культур, тобто до питання, що й досі є болючим у багатьох регіонах. Пізніше термін почав використовуватися в контексті відносин між різними мовними та етнічними громадами Європи, і нарешті, щоб наголосити важливість застосування міжкультурного підходу загалом, оскільки будь-яка громада є міжкультурною, її робота спрямована на покращення якості освіти для дітей мігрантів; підготовку вчителів, стосунки між школами і сім’ями; якість викладання в багатокультурному середовищі, у тому числі для меншин, зокрема циган чи людей з труднощами; способи подолання виявів ксенофобії, расизму, насильства чи дискримінації; співпрацю та поділ соціальної відповідальності між різними культурними громадами; виховання поваги до прав людини, зокрема до «прав іншого»; розвиток демократичного громадянства, щоб кожен ніс відповідальність і діяв заради спільного добра; взаєморозуміння; і виховання почуття емпатії, що піднімається над філософськими чи релігійними відмінностями, і поглиблюється розмаїттям та діалогом. Хоча термін «міжкультурний» сам по собі наголошує на важливості незалежності та спілкування, існує два виміри будь-якого міжкультурного діалогу чи практики.

По-перше, міжкультурна перспектива вимагає від нас зрозуміти, що реальний світ є багатогранний, складний і динамічний, і що взаємодія є невід’ємною частиною усього життя і культури. Ця перспектива намагається зрозуміти, як працює ця взаємодія, щоб об’єктивно її зареєструвати.

По-друге, вона вимагає від нас, щоб ця взаємодія підтримувала взаємну повагу і збагачення взаємної підтримки у спільнотах, а не взаємини, побудовані на домінуванні і запереченні. Обидва ці виміри закликають нас відійти від центру, поставити під питання – взаємно – егоцентричне бачення світу, шукати правди через діалог, і працювати заради взаєморозуміння.

Ці два виміри відображаються в освіті: плюралізм знань і досвід «життя разом». Що ж до виховання, термін «міжкультурний» наголошує що в такому «житті разом» культурні посилання є важливими аспектами ідентичності різних партнерів виховного процесу, і тому на них треба зважати, і вони є не монолітними чи статичними.

Ми погоджуємось із В. Борисовим і П. Вербицькою, які визнають, що усі ці різні процеси можуть допомогти подолати упередження і допомогти у згуртуванні суспільства. В багатокультурному контексті усі взаємодіючі культури змінюються і збагачуються.

А тому, оскільки завжди вважали, що культурні ідентичності встановлені раз і назавжди, зараз їх розглядають як процеси, що розвиваються через взаємодію не лише діахронічне, а й синхронічне, на основі різних відносин чи переговорів, які проводять особи чи групи осіб в теперішньому.

Сучасне суспільство прагне наскільки можливо забезпечити кожному шанс конструювати власну ідентичність і вибрати засоби цієї ідентичності (мова, релігія, мандрівка по життю тощо), а справді міняти їх. А отже, можна зробити висновок, що як тільки змінюється контекст, обрані засоби ідентичності чи приналежності змінюються. У результаті, відмінні риси ідентичності реорганізуються.

Індивідууми мають складну, багатогранну ідентичність, а в багатокультурному середовищі при конструюванні ідентичності можуть звертатися до нових трактувань різних елементів (цінності, символи, міфи, релігійні практики і свята), запозичені з кількох різних культур. Окрім того, носії різних культур можуть брати ці ж елементи (герби, ім'я, місто тощо) як речі, що належать до їхньої культури. Той факт, що вони заявляють, що певні цінності (любов, правда тощо) належать лише їхній культурі, виключаючи їх з інших, є часто результатом ілюзії. Близькість їхньої власної культури та широти знань про неї зазвичай затьмарює інші культури, які розглядаються виключно з висоти редукційних стереотипів і залишаються непізнаними. Зокрема, відносини що існують чи існували між культурами просто не помічаються (іноді навмисно). В реальності, культури можуть розглядатися як будівнича частина спільного спадку. Міжкультурна природа спадку, хоч і рідко виявляється, є надзвичайно важливою, і повинна наголошуватися через освіту та виховання. Тоді як групи намагаються присвоїти собі певні культурні об'єкти чи певні цінності і в випадку конфлікту, знищити певні культурні надбання, які вони приписують своїм противникам, щоб збіднити їх і перемогти їх в їхній символічній сутності, а проте чесна оцінка історичної реальності повинна допомогти зрозуміти, що ці об'єкти і культури належать більше, ніж одній культурі. Знищити їх означає збіднити усіх партнерів.

В. Лісовий слушно зазначає, що страх культурної деградації під зовнішнім впливом не має під собою об'єктивного сенсу. Точніша репрезентація культурних ідентичностей, розгляд їх як динамічної реальності, може натомість збагатити міжкультурні відносини і допомогти взаєморозумінню.

Полікультурне виховання – єдиний шлях збереження етнічної і національної ідентичності, який дозволяє вийти за межі етноцентризму. Полікультурне виховання слід розглядати у таких межах: заперечення наших егоцентричних, соціоцентричних і етноцентричних переконань, а також наших культурних норм однієї культури; зміна стереотипних уявлень та виявів і подолання упереджень, що породжують судження і дії; перетворення і урізноманітнення владних стосунків, що надають однакове місце особам і групам осіб, яких недооцінюють, їхнім компетенціям, культурному спадку і методам самовираження; ламання бар'єрів і сприяння відносинам між культурами, суспільними класами, установами, спеціальностями навчання, шкільними предметами, науковими дисциплінами тощо, а також між людьми різного віку, мови, етнічності, культури і релігії; навчання і поширення переговорів та спілкування між особами, групами осіб і громадами, заради досягнення позитивних результатів; поєднання відповідальності, що лежить на кожній людині, з відповідальностями перед місцевою і національною громадою, а також міжнародною спільнотою.

Полікультурне виховання не намагається нав'язувати нових освітніх завдань, ані додати новий шкільний предмет до існуючих, яких, на наш погляд, і так надто багато. Це принцип, що лежить в основі усієї виховної діяльності і розширює поле залучених закладів – від дошкільних закладів до університетів, а також надає неофіційну освіту. Вона одночасно навчає взаємному визнанню культур, цінностей чи інших взаємодій, проте не прикрашає відносини домінування, які в реальності існують при нерівних економічних, політичних чи культурних відносинах. Навпаки, із демократичних і плюралістичних засад, користаючись законодавчою владою, що нею наділені школи, вона переглядає недооцінені культури чи мови і ставить собі завдання поширювати рівні можливості кожного учня на освіту, солідарність і культурний розвиток. Така перспектива може піддавати сумніву певні соціо- чи етноцентричні критерії оцінювання, і переглядати освітні стандарти, щоб взяти до уваги усі інтелектуальні, соціальні чи відносні компетенції.

Європейська молодіжна кампанія проти расизму, ксенофобії, антисемітизму і нетерпимості почалася після самміту в Відні 1993 року, який вперше в історії зібрав разом голів держав та урядів країн-членів Ради Європи. Побачивши, що європейські суспільства страждають від наростаючої расистської ворожості і нетерпимості проти меншин, ця зустріч стала спробою зібрати разом людей, що намагаються подолати цю кару на всьому континенті. Усі сектори суспільства було мобілізовано для роботи заради толерантності, рівності, гідності, прав людини і демократії,

і це надало значного поштовху процесам міжкультурної освіти, особливо в неофіційних контекстах. Ця кампанія спонукала людей замислитися над характеристиками багатокультурного суспільства, відсутністю рівноваги по осі Північ-Південь, і пошуком балансу між Сходом і Заходом, явищем міграції, відмінностями та дискримінацією, ідентичністю, образами, стереотипами і упередженнями, а також про різні форми нетерпимості, наприклад, расизм чи антисемітизм. Вже давно питання меншин розглядається з погляду обов'язків і відповідальності домінуючої культурної групи перед меншинами, з метою дозволити останнім віднайти правильний шлях інтеграції (адаптації) в домінуючу культуру. В Україні склалась унікальна ситуація, коли українська культура домінує лише номінально, бо в окремих регіонах спостерігається ситуація домінування інших культур. Так, зокрема в Закарпатті, домінує угорська культура, в Криму посилюються впливи кримськотатарського етносу.

На наш погляд, це питання доцільно сформулювати по-іншому. Тут потрібно визнати інші культурні громади активними учасниками, що творять багатокультурну суспільну реальність, і відповідають за власний розвиток, як і за загальний культурний розвиток багатокультурного цілого, до якого також належать і вони. Ми погоджуємось із тими дослідниками, які вважають, що слід виробити «розподіл символічного простору» у межах суспільства, ідентичність якого постійно змінюється через внески як більших, так і менших груп.

Релігійне різноманіття є випробуванням для будь-якої країни і суспільства. Україна не є винятком. За даними Міністерства закордонних справ України: «Релігійне життя в Україні представлене 55 віросповідними напрямками, в межах яких діють майже 34 тис. релігійних організацій, зокрема, 32,5 тис. релігійних громад, 82 центри та 246 управлінь, 420 монастирів, 333 місії, 74 братства, 192 духовних навчальних закладів, 12,7 тис. недільних шкіл». [8]. Рада Європи усвідомлює важливість полікультурної освіти і виховання, у яких враховано релігійне різноманіття. Кожна релігія прагне об'єднати співтовариство не тільки в ім'я спільної віри, яку воно сповідує, але й через етику і спосіб життя, що ця віра проголошує. Конфігурація вибраної ідентичності (мова, громадянство, релігія, спосіб життя тощо) залежатиме від історичних подій і стратегій, виділених цим співтовариством. Релігія у ньому може зайняти центральне або допоміжне місце. Будуть зміни, переговори, запозичення, взаємна адаптація, різні філософії, способи мислення, системи цінностей і конфлікти між світськими і релігійними громадами. В наш час, як і в минулому, релігії не є монолітними, вони розділені різними течіями. І відношення індивідумів до релігії можуть також значно варіюватися. Віднесення себе до певної релігії не обов'язково

означає сприйняття всіх догм. Є багато тих, хто поділяє культуру, не ставлячи запитань, в той час як інші приймають свідоме рішення або вимушені змінити віру (як результат рішення управлінця або політичного конфлікту) або з особистих причин (міграція, шлюб і т.д.). Чи дотримується особа специфічного способу мислення або практики залежить, у першу чергу, від історії, обставин, волі батьків і особистих переконань. Складність віри, цінностей і ознак ідентичності, заснованих на релігійному сприйнятті, а також проблема свободи совісті і релігії з подібними викликами стикаються всі демократичні суспільства у своїх конкретних ситуаціях.

Ми згідні із позицією В. Борисова і Г. Філіпчука [2; 6], які схильні розглядати релігійне і філософське різноманіття як ресурс. Визнання внеску релігійних груп стає частиною підтримки демократичного громадянства. У цьому контексті боротьба за світську освіту і світські стосунки, що розвиваються, у сучасних суспільствах сумісні з визнанням релігійного різноманіття в освіті. Можна навіть сподіватися, що з'являться можливості краще забезпечити свободу для різних релігій і способів мислення і гарантії кожній людині свободи совісті і вибору.

Але яким би не був статус відносин між релігіями і державою, міжкультурний підхід вимагає демонстрації багатьох якостей, зокрема:

- відмежуватися від привілейованого ставлення до однієї окремої релігії чи способу мислення і до переконань більшості, прийняти так званий підхід «витагнутої руки», наближення до ситуації кризи, яка іноді загострюється засобами масової інформації і приватними інтересами, і мати можливість приймати виважені рішення;
- показувати турботу про рівність, послідовність і повагу до прав людини : у прийнятті рішень, що впливають на релігійні співтовариства і громади;
- мати можливість спілкуватися, слухати, пояснювати і вести переговори з іншими співтовариствами, партнерами, які можуть не погоджуватися з міжкультурним підходом до освіти, мати такі ж погляди на права людини або роздумувати щодо меж толерантності;
- розширити співробітництво з релігійними і гуманітарними асоціаціями та товариствами, що служать громаді;
- стимулювати урівноважене і справедливе представлення засобами масової інформації релігій, способів мислення і систем цінностей.

Полікультурне виховання – це чудовий шлях виховання взаємного знання релігій, релігійних і філософських переконань молоді, розмірковування про цінності та ідентичність, подолання упереджень приниження, підтримка діалогу з етичних проблем, заохочення взаємної поваги, довір'я і співчуття через діалог.

За допомогою формальних навчальних програм і розвитку інтегрованих кваліфікацій полікультурне виховання розкриває молоді різні аспекти релігійного різноманіття і розширює розуміння ними релігійної і філософської різноманітності як одного з багатств Європи. Вона дозволяє звертатися до делікатних і суперечливих проблем, розширює можливість критично ставитись або дискутувати щодо переконань, аналізувати і інтерпретувати зібрану інформацію. Вона навчає кожного не тільки теоретично, але й, що є більш важливо, в щоденних взаєминах поважати релігійні переконання і відчуття, відмінні від власних, і підтримувати помірність у власному утвердженні ідентичності.

Усі освітні установи можуть відігравати свою роль у цьому процесі, включаючи ті, які забезпечують світське навчання. Потрібно організувати навчання так, щоб забезпечити критичні знання, а не релігійну освіту, яка ставить за мету навчання чи посилення віри, яка об'єднує співтовариство віруючих.

Як ми бачимо, всі аспекти полікультурного виховання і діалогу між культурами і пов'язані з ними підходи працюють разом, щоб підвищити суспільну єдність на основі діалогу і поваги до всіх. Суттєвими є способи подання цих підходів. Це ж стосується і вибраних методик.

Загалом, вони можуть адаптовуватись, відповідно до всіх аспектів і будь-якого віку. Всі вони також вимагають відповідного тренування вчителів, інструкторів та працівників усіх освітніх і соціальних установ.

Школи – це культурно-освітній простір. Виховання молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва у полікультурному середовищі охоплює як мінімум два виміри, які частково перетинаються: по-перше, фактичний обсяг знань, який є, по можливості, об'єктивним і вибудований із низки поглядів, і по-друге, обсяг досвіду, який є суб'єктивним і відносним. Перший націлений на забезпечення учнів, згідно з їх розумінням, концептуальними засобами для сприйняття реальності та інтерпретації інформації, яку вони одержують, і в створенні якнайширшої доступної їм інформації. Інший розглядає школу як частину життя. Вона мобілізує всю особистість учня, його потенціал і відчуття для того, щоб йому чи їй гарантувати урівноважений, гармонійний розвиток, що забезпечить його чи її відкритість у відношенні до інших.

Слід зазначити, що всі види діяльності явно спрямовані на забезпечення знаннями, які впливають на особистість учнів. Якщо бути точними, не існує єдиної методики, що забезпечує виховання молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва у полікультурному середовищі, але певні методичні підходи мають можливість об'єднати

ці два виміри належним чином і посилити розвиток взаємної поваги і солідарності між всіма учнями одночасно.

Особливо корисними будуть, наприклад, такі як:

- активне залучення учнів до занять різним и видами декоративно-ужиткового мистецтва, що розвиває інтерес та творчість учнів, розкриває всі їхні здібності, дає можливість проявити себе і співпрацювати;

- кооперативне навчання в гуртках, яке дає можливість кожному учневі зробити свій внесок. Відомо, що чим більше учнів бере участь у діяльності, тим більше вони вивчають, і ступінь їхньої участі залежить від визнання їх групою. Це визнання залежить від таких речей, як соціально-економічний статус, етнічність, релігія, мова чи мови, фізичні характеристики і результати успішності. Організація навчальних груп дає можливість кожному учневі розкривати свої можливості, вимагати позитивного взаємовідношення і приводить до кооперативного навчання, в якому оцінюються зусилля кожного, може заохочуватись скорочення нерівності в знаннях і стати випробуванням для інтеграції;

- гетерогенні та полікультурні школи та класи. Вони пропонують збагачення для кожного, проте інколи є така тенденція, що їх розглядають як перешкоду. Але вони більшою мірою викликають дух співробітництва, ніж вибірковість чи відторгнення. Якщо це має місце, певні міри повинні бути прийняті в той же час відносно до окремих учнів (наприклад, було багато дискусій стосовно доцільності і небезпеки «класів сприйняття», які можуть мати деякі підтвердження залежно від віку молодих емігрантів, які не знають основної мови навчання в школі), потрібно піклуватися про те, щоб цей процес не тривав довше, ніж потрібно, що такі учні не відмовляються від участі в житті школи, і що це не веде до соціальної винятковості (яка заважає навчанню), це стосується як учнів, так і вчителів. Також треба пам'ятати, що ідентичні відмінності є комплексними, діти можуть дуже успішно вивчати (якщо їм дозволяють) більше, ніж одну культуру та набувати полікультурних умінь. Було б шкідливо нав'язувати їм лише одну певну ідентичність;

- освіта для спілкування та діалогу означає розвиток навичок, потрібних для слухання, взаєморозуміння, особистого вираження та захисту власної позиції. Очікується, що діти зрозуміють сутність процесу комунікації (метакомунікацію), відношення між формою і змістом, роль невербальних символів, значення і причини незакінчених повідомлень, ознаки потенційного конфлікту, способи послання ознак примирення, їх попросять виконувати правила взаємодії, які можуть змінюватися залежно від оточення та обставин, вони навчатимуться вести переговори та розв'язувати конфлікти, не вдаючись до насилля;

- демократичне управління навчально-виховним процесом, яке служить навчанню демократії в школі. Воно забезпечить учнів практичною використання вести переговори, слухати та дискутувати в полікультурному контексті. Вони навчаться робити вибір, знаходити альтернативи, підпорядковувати їх етичним принципам, якщо говорити стисло, визнавати повноваження;

- можливості для інтеграції в гетерогенних школах і класах, що дозволяє об'єднати молодих людей з усіх соціально-економічних верств, з різним культурним походженням і релігійною належністю. На основі їх участі у спільному існуванні вони можуть перебороти взаємне нерозуміння та упереджене ставлення. Де це можливо, потрібно робити позитивні кроки, заохочуючи всіх до участі на рівних умовах. Необхідно піклуватися про те, щоб освіта не вела до прийняття стандартів, що розрізняють залежно від походження, і потрібно зробити все необхідне, щоб ті учні, що мають труднощі, знайшли потрібні засоби професійної та соціальної інтеграції.

Безперечно, цьому допомагає атмосфера в гуртку, в класі і школі. Це вимагає вміння спілкування із співчуттям. Це включає вміння поставити себе на чийсь місце, навіть не симпатизуючи комусь. Такий процес може навіть привести не тільки до розуміння, але й до симпатії.

Широко на заняттях гуртка можуть використовуватися:

- евристичний підхід (педагогіка відкриття), що розвиває зацікавленість, креативність і дух дослідження, заохочується в усіх сферах навчання;

- проектна робота, особливо колективно узгоджені проекти. Вони можуть об'єднувати маленькі групи, класи чи школи або бути частиною більшого проекту місцевого, національного чи навіть європейського або міжнародного рівнів. Вони часто виконують низку завдань полікультурного та комунікативного навчання;

- культурні подорожі, мовні обміни, які можуть стосуватися низки аспектів полікультурного виховання і освіти, що стосується культурного спадку, мов, культур чи релігій сусідів або більш віддалених народів і країн. Організація такого виду діяльності на заняттях гуртка з декоративно-ужиткового мистецтва вимагає ретельної підготовки, моніторингу і адекватного оцінювання.

Учені Л. Голік, Т. Клиненко, М. Красовицький, Т. Левченко проблему полікультурної освіти розглядають у поєднанні з вихованням школярів: «Полікультурна освіта і виховання учнів загальноосвітньої школи – така організація і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності учнів, взаємостосунків, яка забезпечує ознайомлення з культурою

народів, що живуть в одній країні, створення умов для виникнення між ними почуття довіри і солідарності, вміння взаємодіяти» [3, 3].

Висновки. Полікультурна освіта і виховання не повинні заперечувати національній, а мають розглядатися разом як складові єдиного процесу. На нашу думку, таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню і розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисов В. Теоретико-методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : дис... док. пед. наук : спец. 13.00.07 – теорія і методика виховання / В. Борисов. – Тернопіль : Терноп. НПУ ім. В. Гнатюка, 2006 – 528 с.
2. Гершунский Б. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования / Б. Гершунский // Педагогика. – К., 2002. – № 7. – С. 3–12.
3. Голік Л., Клищенко Т., Красовицький М., Левченко Г. Полікультурна освіта в Україні / Л. Голік, Т. Клищенко, М. Красовицький, Г. Левченко // Завуч. – 1999. – № 29/35 (жовтень). – С. 3–4.
4. Зеленов Є. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді / Є. Зеленов. – Луганськ : НЦППРК «НОУЛІЖ», 2008. – 272 с.
5. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика / В. Лісовий. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1997. – 352 с.
6. Філіпчук Г. Розвиток освіти в багатонаціональних регіонах [Текст] / Г. Філіпчук // АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – Чернівці : Прут, 1996. – 128 с.
7. Шимановський М. Виховання громадянської толерантності як цінності / М. Шимановський // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [За заг. ред. О. В. Сухомлинської]. – К., 1997. – 224 с.
8. Міністерство закордонних справ України: Релігійне життя в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/23803.htm>